

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

Orta-Ağır Zihinsel Engeli ve
Otizm Spektrum Bozukluğu
Olan Öğrenciler İçin

BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

II. Kademe (5, 6, 7 ve 8. Sınıf)

Ankara, 2018

içindekiler

GİRİŞ	5
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ÖĞRETİM PROGRAMLARI.....	5
ÖĞRETİM PROGRAMLARININ AMAÇLARI.....	5
ÖĞRETİM PROGRAMLARININ PERSPEKTİFİ	6
1. DEĞERLERİMİZ.....	6
2. YETKİNLİKLER	6
ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI.....	7
BİREYSEL GELİŞİM VE ÖĞRETİM PROGRAMLARI	8
SONUÇ.....	9
BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ UYGULANMASI	9
1. BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ ÖZEL AMAÇLARI	9
2. ÖĞRENME ÖĞRETME YAKLAŞIMI.....	10
3. ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI.....	11
4. UYGULAMADA DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR.....	12
BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ YAPISI...	13
1. ÖĞRETİM PROGRAMININ YAPISI	13
2. HEDEFLERİN YAPISI	15
3. HEDEF, HEDEF DAVRANIŞLAR VE AÇIKLAMALAR.....	16
ÖRNEK ÖĞRETME-ÖĞRENME SÜRECİ	22

GİRİŞ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için geliştirilen öğretim programları; öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri bilgi, kavram ve becerileri kazanmalarını, bunları kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmelerini, etkili iletişim kurmalarını, akademik, günlük yaşam, öz bakım gibi alanlarda gelişim sağlamalarını hedefleyen bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır. Bu nitelik dokusuna sahip bireylerin yetişmesine hizmet edecek öğretim programları salt bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırmayı hedefleyen, yalın ve anlaşılır bir yapıda hazırlanmıştır. Programlarda bu amaç doğrultusunda bir taraftan farklı konu ve kademelerde sarmal bir yaklaşımla tekrar eden hedeflere ve açıklamalara, diğer taraftan bütünsel ve bir kerede kazandırılması hedeflenen öğrenme çıktılarına yer verilmiştir. Her iki gruptaki hedef ve açıklamalar ilgili disiplinin yetkin, güncel, geçerli ve eğitim öğretim sürecinde hayatla ilişkileri kurulabilecek niteliktedir. Bu hedefler ve açıklamalar, eğitim kademeleri düzeyinde değerler, beceriler ve yetkinlikler perspektifinde bütünlük sağlayan bir bakış açısıyla yalın bir içeriğe işaret etmektedir. Böylelikle anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, sağlam ve önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmiş, günlük hayatta değerler, beceriler ve yetkinlikler çevresinde bütünlük olmuş bir öğretim programları toplamı oluşturulmuştur.

ÖĞRETİM PROGRAMLARININ AMAÇLARI

Öğretim programları, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 2. maddesinde ifade edilen “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları”, “Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri” ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de yer alan “Özel Eğitimin Temel İlkeleri” esas alınarak hazırlanmıştır. Eğitim ve öğretim programlarıyla sürdürülen tüm çalışmalar; okul öncesi, birinci, ikinci ve üçüncü kademe seviyelerinde birbirini tamamlayıcı bir şekilde aşağıdaki amaçlara ulaşmaya yöneliktir:

1. Okul öncesi eğitimini tamamlayan öğrencilerin bireysel gelişim süreçleri göz önünde bulundularak dil ve iletişim, öz bakım ve günlük yaşam, bedensel, bilişsel, sosyal ve duygusal alanlarda sağlıklı şekilde gelişimlerini sağlamak,
2. Birinci kademe eğitimini tamamlayan öğrencilerin gelişim ve öğrenme düzeylerine uygun olarak dil ve iletişim, öz bakım ve günlük yaşam, bedensel, bilişsel, sosyal ve duygusal alanlarda sağlıklı şekilde gelişimlerini desteklemek, günlük yaşamlarında ihtiyaç duyacakları temel akademik becerileri kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak bağımsız bireyler olarak hayatlarını sürdürmelerini sağlamak,
3. İkinci kademe eğitimini tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle millî ve manevi değerleri benimsemiş, toplumla etkileşimini, bütünlükmesini sağlayacak şekilde yeterliliklerle donatılmış bireyler olmalarını sağlamak,
4. Üçüncü kademe eğitimini tamamlayan öğrencilerin birinci ve ikinci kademede kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle, insanlarla etkileşim kurabilen, toplumsal kurallara uyum sağlayabilen, toplumsal yaşama katılım için çabalayan, yaşamlarını bağımsız olarak sürdürebilen bireyler olmalarını sağlamak, “Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ)” ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve bir mesleğe hazır, toplum hayatında üretime katkısı olan, millî ve manevi değerleri benimseyen bireyler olmalarını sağlamaktır.

ÖĞRETİM PROGRAMLARININ PERSPEKTİFİ

Eğitim sistemimizin temel amacı bireye değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmaktır. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kurmaktadır. Değerlerimiz toplumumuzun millî ve manevi kaynaklarından günümüze ulaşmış ve yarınlarmıza aktaracağımız öz mirasımızdır. Yetkinlikler ise bu mirasın hayata aktarımıdır. Bu yönüyle değerlerimiz ve yetkinlikler birbirinden ayrılmaz bir şekilde öğrenme öğretme süreçleriyle kazandırmaya çalıştığımız bilgi, beceri ve davranışlar ile birlikte ele alınarak programın perspektifini oluşturmaktadır.

1. DEĞERLERİMİZ

Değer; bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlardır. Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen, birleştirici olgulardır. Aynı zamanda değerler, toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir. Değer eğitiminin temel amaçlarından biri de öğrencilerin sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik geliştirmelerini sağlamaktır. Değerler, insanın tutum ve davranışlarını biçimlendirmede önemli bir role sahiptir.

Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir. Eğitim sistemi değerleri kazandırma amacı çerçevesindeki işlevini, öğretim programlarını da kapsayan eğitim programıyla yerine getirir. "Eğitim programı"; öğretim programları, öğrenme öğretme ortamları, eğitim araç gereçleri, ders dışı etkinlikler, mevzuat gibi eğitim sisteminin tüm unsurları göz önünde bulundurularak oluşturulur. Öğretim programlarında bu anlayışla değerlerimiz, ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite, konu vb. olarak görülmemiştir. Tam aksine bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olan değerlerimiz, öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almıştır.

Öğretim programlarında yer alan "kök değerler" şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır.

2. YETKİNLİKLER

Eğitim sistemimiz yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazesi olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde belirlenmiştir. TYÇ'de anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim / teknolojiye temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade olmak üzere sekiz anahtar yetkinlik belirlenmiştir. Özel eğitim çerçevesinde yabancı dillerde iletişim ve inisiyatif alma ve girişimciliğe ait yetkinlikler öğretim programlarında ele alınmamıştır. Bu yetkinliklere ilişkin bilgi ve beceriye ait davranışlar orta ve ağır engel düzeyindeki öğrencilere kazandırılmamaktadır. Öğretim programlarında ele alınan yetkinlikler TYÇ'de aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

1. *Anadilde iletişim:* Kavram, düşünce, görüş, duygu ve olguları hem sözlü hem de yazılı olarak ifade etme ve yorumlama (dinleme, konuşma, okuma ve yazma); eğitim ve öğretim, iş yeri, ev ve eğlence

gibi her türlü sosyal ve kültürel bağlamda uygun ve yaratıcı bir şekilde dilsel etkileşimde bulunmaktadır.

2. *Matematiksel yetkinlik ve bilim / teknolojiye temel yetkinlikler:* Matematiksel yetkinlik, günlük hayatta karşılaşılan bir dizi problemi çözmek için matematiksel düşünme tarzını geliştirme ve uygulamadır. Sağlam bir aritmetik becerisi üzerine inşa edilen süreç, faaliyet ve bilgiye vurgu yapılmaktadır. Matematiksel yetkinlik, düşünme (mantıksal ve uzamsal düşünme) ve sunmanın (formüller, modeller, kurgular, grafikler ve tablolar) matematiksel modlarını farklı derecelerde kullanma beceri ve isteğini içermektedir.

Bilimde yetkinlik, soruları tanımlamak ve kanıta dayalı sonuçlar üretmek amacıyla doğal dünyanın açıklanmasına yönelik bilgi varlığına ve metodolojiden yararlanma beceri ve arzusuna atıfta bulunmaktadır. Teknolojide yetkinlik, algılanan insan istek ve ihtiyaçlarını karşılama bağlamında bilgi ve metodolojinin uygulanması olarak görülmektedir. Bilim ve teknolojide yetkinlik, insan etkinliklerinden kaynaklanan değişimleri ve her bireyin vatandaş olarak sorumluluklarını kavrama gücünü kapsamaktadır.

3. *Dijital yetkinlik:* İş, günlük hayat ve iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel şekilde kullanılmasını kapsar. Söz konusu yetkinlik, bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması ayrıca internet aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması gibi temel beceriler yoluyla desteklenmektedir.
4. *Öğrenmeyi öğrenme:* Bireyin kendi öğrenme eylemini etkili zaman ve bilgi yönetimini de kapsayacak şekilde bireysel olarak veya grup hâlinde düzenleyebilmesi için öğrenmenin peşine düşme ve bu konuda ısrarcı olma yetkinliğidir. Bu yetkinlik, bireyin var olan imkânları tanıyarak öğrenme ihtiyaç ve süreçlerinin farkında olmasını ve başarılı bir öğrenme eylemi için zorluklarla başa çıkma yeteneğini kapsamaktadır. Yeni bilgi ve beceriler kazanmak, işlemek ve kendine uyarlamak kadar rehberlik desteği aramak ve bundan yararlanmak anlamına da gelir. Öğrenmeyi öğrenme, bilgi ve becerilerin ev, iş yeri, eğitim ve öğretim ortamı gibi çeşitli bağlamlarda kullanılması ve uygulanması için önceki öğrenme ve hayat tecrübelerine dayanılması yönünde öğrenenleri harekete geçirir.
5. *Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler:* Bu yetkinlikler kişisel, kişiler arası ve kültürler arası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.
6. *Kültürel farkındalık ve ifade:* Müzik, sahne sanatları, edebiyat ve görsel sanatlar dâhil olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçları kullanılarak görüş, deneyim ve duyguların yaratıcı bir şekilde ifade edilmesinin öneminin takdiridir.

ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI

Değerlendirme, öğretme ve öğrenmenin etkililiğini belirlemek amacı ile yapılan, öğretimle ilgili verilerin toplanmasını ve yorumlanmasını içeren çok adımlı ve sistematik bir süreçtir. Öğrenme, öğretme ve planlamayı doğrudan etkileyen ve eğitim sisteminin temel öğelerinden biri olan değerlendirmeye öğretim programında önemli bir yer verilmiştir.

Öncelikle öğrencilerin öğrenme alanlarındaki performansını belirlemek ve performansına dayalı olarak Bireyselleştirilmiş Eğitim Programını (BEP) hazırlamak için ölçme ve değerlendirme yapılmalıdır. Sürekli değerlendirme tüm öğrencilerin ilerlemelerinin tespiti için önemlidir. Öğretim öncesinde yapılan değer-

lendirme, öğrenci hakkında bilgi edinilmesini ve öğrenme hedeflerinin belirlenmesini; öğretim sırasında yapılan değerlendirme, öğrenci ve öğretmene geri bildirim verilmesini; öğretim sonunda yapılan değerlendirme ise öğrenme hedeflerinin karşılanıp karşılanmadığı ve belirli alanlarda değişiklik yapılması gerekip gerekmediği hakkında karar vermeyi sağlayacaktır. Toplanan veriler sistematik olarak kayıt edilmelidir. Öğretim öncesi, sırası ve sonrasında yapılan tüm değerlendirmeler uygulanan öğretim konusunda yol gösterir. Öğrenci nasıl öğrenmektedir? Ne tür ipuçlarına ihtiyaç duymaktadır? En fazla desteklenmesi gereken alan nedir? Ne tür öğretimsel uyarlamalara ihtiyacı bulunmaktadır? Uygun ölçme değerlendirme süreçlerine yer verilerek bu tür sorulara cevap verilmelidir.

Ölçme değerlendirme ilkelerinden aşağıdakilere dikkat edilmelidir:

1. Ölçme ve değerlendirme çalışmaları öğretim programının tüm bileşenleri ile azami uyum sağlamalı, hedeflerin ve açıklamaların sınırları esas alınmalıdır.
2. Ölçme değerlendirme, yetersizliği olan öğrencinin bireysel özelliklerine göre biçimlendirilmelidir.
3. Öğretim programı, ölçme sürecinde kullanılacak ölçme araç ve yöntemleri açısından uygulayıcılara yol gösterir. Bu araç ve yöntemlerin uygulanmasında gerekli uygulama ilkelerine uyulmalıdır.

BİREYSEL GELİŞİM VE ÖĞRETİM PROGRAMLARI

Öğretim programlarının geliştirilmesi sürecinde öğrencinin çok yönlü gelişimsel özelliklerine dair mevcut bilgi ve birikimi dikkate alınarak ve aralarındaki ilişki göz önünde bulundurularak bazı temel gelişim ilkelerine göre program düzenlenmiştir. Öğretim programları, insan gelişiminin belirli bir dönemde sonlanmadığı ve gelişimin hayat boyu sürdüğü ilkesi ile hazırlanmıştır. Bu sebeple öğretim programlarında, her yaş döneminde bireylerin gelişim özelliklerini dikkate alarak, destekleyici önlemler alınması önerilmektedir. Gelişim, hayat boyu sürse de tek ve bir örnek yapıda değildir. Evreler hâlinde ilerler ve her evrede bireylerin gelişim özellikleri farklıdır. Evreler de başlangıç ve bitişleri açısından homojen değildir. Bu sebeple programlar olabildiğince bunu göz önünde bulunduran bir hassasiyetle yapılandırılmıştır. Programların hedeflerini gerçekleştirme sürecinde gerekli uyarlamaların öğretmen tarafından yapılması beklenir. Gelişim dönemleri ardışık ve değişmeyen bir sıra izler. Her evrede olup bitenler takip eden evreleri etkiler. Öte yandan bu ardışıklık basitten karmaşığa, genelden özele ve somuttan soyuta doğru gelişim gibi belirli yönelimlerle karakterize edilir. Program geliştirme sürecinde söz konusu yönelimler hem bir alandaki yeterliliği oluşturan kazanım ve becerilerin ön koşul ve ardılığı noktasında dikkate alınmış hem de kademeler düzeyinde derslerin dağılımlarında ve birbirleriyle ilişkilerinde göz önünde bulundurulmuştur.

Öğretim programlarında insan gelişiminin bir bütün olduğu ilkesi ile hareket edilmiştir. İnsanın farklı gelişim alanlarındaki özellikleri birbirleri ile etkileşim hâlinindedir. Söz gelimi dil gelişimi bilişsel gelişimini etkiler ve bilişsel gelişiminden etkilenir. Bu sebeple öğretmenlerden, öğrencinin edindiği bir hedefin gelişimde başka bir alanı da etkileyeceğini dikkate alması beklenir.

Öğretim programları bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak yapılandırılmıştır. Bireyler arası farklılık bir bireyin diğerlerinden birden fazla özelliği bakımından farklı olmasıdır. Tüm öğrenciler için; bireysel özellikleri, performansları ve ihtiyaçları doğrultusunda öğretim programları temel alınarak “Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı” hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. BEP’de yer alacak olan hedeflerin belirlenmesinde, öğrenme öğretme sürecinin düzenlenmesinde ve başarının değerlendirilmesinde o öğrencinin hazır bulunuşluğu, bilişsel, sosyal ve bedensel özellikleri farklılaşabilir. Bu nedenle öğrenme öğretme süreci planlanırken öğrencilerin bireysel farklılıkları (mevcut performansları, hazır bulunuşluk düzeyleri, öğrenme stilleri ve ihtiyaçları, sosyokültürel farklılıkları vb.) göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ

Programları güncelleme sürecinde hangi işlemlerden ve aşamalardan geçildiği aşağıda sıralanmıştır.

- Farklı ülkelerin özel eğitim programları incelenmiş,
- Yurt içinde ve yurt dışında öğretim ve programlar üzerine yapılan akademik çalışmalar taranmış,
- Başta Anayasamız olmak üzere ilgili mevzuat, kalkınma planları, hükümet programları, şûra kararları, siyasi partilerin programları, sivil toplum kuruluşları ve sivil araştırma kurumları tarafından hazırlanan raporlar vb. dokümanlar analiz edilmiş,
- Millî Eğitim Bakanlığı programlar ve öğretim materyalleri daire başkanlıkları tarafından öğretmen ve yöneticilerin program gereksinimleri hakkında görüşleri alınmış,
- Öğretmenlerden programların hedefleri ve yapısı hakkında görüş alınmış; bütün görüş, öneri, eleştiri ve beklentiler, Bakanlığımızın ilgili birimlerinden uzman personel, öğretmen ve akademisyenlerden oluşan çalışma gruplarınınca değerlendirilmiştir. Yapılan tespitler doğrultusunda öğretim programlarımız hazırlanmıştır.

BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ UYGULANMASI

1. BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ ÖZEL AMAÇLARI

Beslenme, Sağlık ve Güvenlik Dersi Öğretim Programı, orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin dengeli ve sağlıklı beslenme becerileri, beslenme sırasında ve sonrasında gerekenleri yerine getirme becerileri, sağlığı korumak için gereken şartları oluşturabilme becerileri, tehlikeli durumlardan kaçınma, önlem alabilme ve mahremiyeti koruma becerileri edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır. Öğrencilerin kaliteli bir yaşam sürebilmeleri için beslenme, sağlık ve güvenliğin yeri çok önemlidir. Bu bağlamda öğretim programında öğrenme alanlarındaki beceriler birbiriyle ilişkili ve bütünlük içinde ele alınmaktadır. Öğrenme alanlarının her birinde edinilen bilgi ve beceriler öğrenme sürecinde birbirini etkilemekte ve tamamlamaktadır.

Ayrıca öğrencilerin gelişim özellikleri, yaşları ve becerilerin işlevselliği göz önünde bulundurularak dersin hedefleri yapılandırılmıştır. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri ile 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de ifade edilen Özel Eğitimin Temel İlkeleri doğrultusunda hazırlanan Beslenme, Sağlık ve Güvenlik Dersi ile öğrencilerin;

- Beslenme sırasında ve sonrasında yerine getirilmesi gereken kurallara uymalarının sağlanması,
- Beslenme becerilerini yerine getirmelerinin sağlanması,
- Beslenme ile ilgili temel kavramları ayırt edebilmelerinin sağlanması,
- Sağlıklı beslenme seçeneklerini tercih etmelerinin sağlanması,
- Düzenli ve sağlıklı beslenme becerilerinin geliştirilmesi,
- Sağlığı ile ilgili kavramları kazanmaları,
- Kişisel bakım ve temizliğini özen gösterme becerilerinin geliştirilmesi,
- Sağlığını tehdit eden önemli durumları fark etme ve riskli durumlar için önlem alma becerilerinin geliştirilmesi
- Sağlık ile ilgili durumlarda sağlık çalışanları ile işbirliği yapma becerilerini kazanmaları,
- Yaralanmalara sebep olabilecek durumları fark etme ve önlem alma becerileri edinmeleri,
- Tehlikeli nesne ve araç gereçleri ayırt etme becerileri geliştirmeleri,

- Suyun güvenli olup olmadığını ayırt etme ve güvenli olmadığı durumlarda uygun davranışlar sergileme becerilerinin geliştirilmesi,
- Acil ve doğal afet durumlarında güvenliğini sağlamak için başkalarıyla işbirliği yapma becerilerinin kazandırılması,
- Trafikte güvenli davranış sergileme becerilerinin geliştirilmesi,
- Hafif yaralanma durumlarında kendine ilk yardım uygulayabilmelerinin sağlanması
- Ergenlik dönemine ilişkin fiziksel, sosyal ve duygusal değişimlerin farkına varmalarının sağlanması,
- Ergenliğe uygun tutum, davranış ve beceri sergilemelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

2. ÖĞRENME ÖĞRETME YAKLAŞIMI

Beslenme, Sağlık ve Güvenlik Dersi Öğretim Programı hazırlanırken üç temel görüş çerçevesinde hareket edilmiştir:

- İçeriğin diğer disiplinlere de katkı sağlayacak şekilde oluşturulması
- Bağımsız yaşam becerilerinin desteklenmesi
- Kişisel ve toplumsal alanda sağlığı ve güvenliği olumsuz etkileyen tehlikeli durumların azalmasının desteklenmesi

Programda yer verilen hedef davranışlar bireyin içinde yaşadığı toplumda kullanabileceği işlevsel olması ve yaşam kalitesini artırıcı davranışlar arasından seçilmiştir. Bu anlamda program işlevsel nitelik taşımaktadır.

Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere yönelik geliştirilmiş olan bu program, bireysel temelleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Öğrenci, programın en önemli parçasıdır. Öğrenme alanları ve etkinlikler birey için seçilmiş ve düzenlenmiştir. Öğrenme yaşantıları bireyin ilerideki gereksinimleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Özellikle bu program, program geliştirme açısından aşağıda belirtilen bireysel temeller dikkate alınarak geliştirilmiştir.

- Her öğrencinin bir birey olarak kendine özgü olduğunu kabul eder.
- Öğrencinin kişisel mutluluğunu ve başarıya duygusunu kazandırmak için çaba gösterir.
- Öğrencinin gelecekteki hayatı için rehberdir.
- Günümüzdeki engelli bireylerden beklenen niteliklerin geliştirilmesine rehberdir.
- Öğrencinin fiziksel ve psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olarak yetişmesini hedef almıştır.

Öğretim programına temel olan öğrenme yaklaşımları ise sırası uygulamalı davranış analizi (UDA) kuramıdır. Bir çok uzman Skinner'in davranış bilimini insan gelişimine, dile, eğitime, zeka yetersizliğine, otizme ve davranış bozukluklarına uygulama konusuna alan yazına çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Yaptıkları çalışmalar, uygulamalı davranış analizi (UDA) ve uygulamalarıyla ilgili yürütülen yüzlerce araştırmaya kaynak oluşturmuştur. Bu araştırmalar, günümüzde gelişimsel yetersizliği olan bireylerin eğitiminde eş benzeri görülmemiş başarılı sonuçlara ulaşılmasını olanaklı kılmıştır.

Alan yazında UDA ile ilgili önemli bazı özellikler şu şekilde sıralanmıştır:

- Gelişimsel ve davranışsal yaklaşımların bütünleştirilmiş olması,
- Uygulanabilir beceri dağarcığı oluşturmak için olumlu pekiştirme yöntemlerinden yararlanılması,
- Davranışın işlevsel analizi (yani çevresel olaylarla davranış arasındaki işlevsel ilişkilerin deneysel olarak kanıtlanması),

- Uygulamaların etkilerini geliştirmek için bilimsel yöntemlerin kullanılması,
- Hedeflerin ve öğretim yöntemlerinin bireyselleştirilmesi,
- Basitten karmaşığa doğru giden aşamalı ve sistematik uygulamaların yapılması,
- Ebeveynlerin ve diğerlerinin çeşitli ortamlarda uygulama yapabilecek şekilde eğitilmesi,
- Uygulamanın yapılandırılmış ortamlardan doğal ortamlara aktarılması.

Bu özellikler orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin farklı alanlarda öğretim programlarını geliştirirken araştırmacılar ve öğretmenler için rehber niteliğindedir. Yapılan uygulamaların etkililiği ile ilgili güçlü bilimsel kanıtlar bulunmaktadır. Beslenme, sağlık ve güvenlik gibi konularda UDA temelli yapılan çalışmaların etkililiği, UDA'nın bilimsel açıdan diğer yaklaşımlara oranla ön plana çıkması ve öğretim programını geliştiren ekibin bu konuda uzun yıllara dayanan deneyimi UDA yaklaşımının benimsenme nedeni olmuştur.

Tüm öğrenciler için bireysel özellikleri, performansları ve ihtiyaçları doğrultusunda Beslenme, Sağlık ve Güvenlik Dersi Öğretim Programı temel alınarak "Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP)" hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. BEP'de yer alacak hedeflerin belirlenmesinde, öğrenme öğretme sürecinin düzenlenmesinde ve başarının değerlendirilmesinde o öğrencinin hazır bulunuşluğu, bilişsel, sosyal ve bedensel özellikleri dikkate alınmalıdır. Öğrenme öğretme sürecinde mümkün olduğunca bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılmalıdır. Bu teknolojilerin kullanılması öğretim stratejilerini zenginleştirirken aynı zamanda öğrencilerin öğrenmelerini destekleyecektir.

Dersin işlenişinde ve uygulamalarda görsel iletişim araçlarına yer verilmeli; slayt, bilgisayar, televizyon, etkileşimli tahta, internet, EBA içerikleri vb. etkin olarak kullanılmalıdır. Teknolojik araç ve gereçler kullanılırken gizlilik, bütünlük ve erişilebilirlik göz önüne alınmalı ve internetin güvenli kullanımı konusunda gerekli uyarılar yapılmalı ve tedbirler alınmalıdır. Dijital kaynakların, özellikle internette indirilen materyallerin kullanımında intihal yapılmamalı, etik kurallara ve telif haklarına uyulmalıdır.

3. ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMI

Öğrencilerin öğrenme alanlarındaki performanslarını belirlemek amacıyla belirli ölçme araçlarından yararlanılır. Öğretmen tarafından da geliştirilebilen bu araçlarla elde edilen veriler;

1. Öğrencilerin öğretimi hedeflenen davranışı öğrenmeye hazır olup olmadıklarını,
2. Geliştirilen öğretim programının etkililiğini,
3. Öğretimin sonlandırılma kararının verilmesini,
4. Öğretimle ne düzeyde genellenebilen davranış değişikliğinin sağlanabildiğini,
5. Öğretim sonlandıktan sonra etkisinin devam edip etmediğini (izleme) değerlendirmek amacıyla kullanılır.

Öğrencilerin programla kazandırılması hedeflenen bilgi ve becerileri ne oranda edindiğinin tespitinde kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamaları sürekli olmalıdır. Değerlendirme süreci birçok basamağı içermelidir. Bu basamaklar aşağıda verilmektedir.

Programın Gözden Geçirilmesi: Öğretim programını gözden geçirerek, öğrenme alanlarına göre neden başlanacağına karar verilmelidir.

Öğretim Öncesinde Veri Toplama:

Kaba Değerlendirme: Program öğrenme alanları ve hedefleri gözden geçirdikten sonra kaba değerlendirme araçları programa göre geliştirilmelidir. Kaba değerlendirme araçları olarak kontrol listeleri, gözlemler ve görüşmelerden yararlanılabilir. Bu tür ölçümler öğrencinin performansı hakkında kabaca bilgi verecek ve ayrıntılı değerlendirme için yol gösterecektir.

Ayrıntılı Değerlendirme Araçları Hazırlanması ve Uygulanması: Seçtiğiniz öğrenme alanına göre Uygulamalı Davranış Analizinin ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden yararlanılabilir. Örneğin davranışın süresi ya da sayısı kayıt edilebilir. Bunun için hedef beceri değerlendirme formları geliştirilebilir. Öğretim öncesinde yapılan ayrıntılı değerlendirme öğretime nereden başlanacağına yol gösterecektir. Bu değerlendirmeden sonra hedef davranışlar belirlenerek öğretime başlanabilir.

Öğretim Sırasında Veri Toplama: Öğrenciye seçilen öğrenme alanında yer alan hedef davranışlar öğretilirken değerlendirme yapılmalıdır. Öğretim sırasında yapılan bu değerlendirmeler öğretimin düzenlenmesinde rol oynar.

Öğretim Sonunda Veri Toplama: Öğretim oturumlarında hedeflenen yönde ilerleme sağlayan öğrencilerde öğretim öncesinde kullanılan ölçme araçları ile belirlenen hedeflere ulaşım ulaşıldığı saptanmalıdır.

Toplanan Verilerin Kayıt Edilmesi: Öğrenci performansı sürekli kayıt edilerek öğrenci performansı kayıt altına alınmalı ve grafiksel analizi yapılmalıdır. Kayıtlar sistematik olarak tutulmalı ve analiz edilmelidir.

Sonuçların Değerlendirilmesi ve Gerekli Düzenlemelerin Yapılması: Öğretim öncesi, sırası ve sonrasında yapılan tüm değerlendirmeler uygulanan öğretim konusunda yol gösterir. Öğrenci nasıl öğrenmektedir? Ne tür ipuçlarına ihtiyaç duymaktadır? En fazla desteklenmesi gereken alan nedir? Ne tür öğretimsel uyarlamalara ihtiyacı bulunmaktadır? Eğer uygun değerlendirme süreçlerine yer verildiyse, bu tür sorulara cevap verilebilecek ve birçok problemlerin üstesinden gelinebilecektir.

4. UYGULAMADA DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR

Zorlu yaşam şartları ile mücadele ederken çevresel etmenlerin sebep olabileceği çeşitli tehlikeler karşısında orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler beslenme, güvenli yaşam becerileri ve sağlığı koruma alanındaki becerileri geliştiremeyebilirler. Tehlikeler karşısında gerekli önlemleri alamayabilir veya önemsenmeyen riskli durumların oluşmasına izin verirlerse geriye dönüşü olmayan hastalık ve yaralanmalarla karşı karşıya kalabilirler.

Aslında her bireylerin yaşamı için büyük önem taşıyan bu becerilerin öğretimi orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin de öğretim programlarının önemli bir parçası olmak zorundadır. Orta-ağır Zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere beslenme, güvenli yaşam ve sağlığı koruma becerilerini kazandırmak temel insan hak ve özgürlüğünün bir gereğidir. Çünkü orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler beslenme kurallarına uyma, bozulmuş yiyecekleri ayırt etme, yiyecekleri temiz bir şekilde yeme, hastanede muayene olurken işbirliği yapma, tehlikeli durumların farkına varma, tehlikeli durumlarda yardım isteme, güvenli ortamları seçme, yabancıları ayırt etme vb. gibi sağlığını koruma ve güvenliği için önem taşıyan becerileri gerçekleştirmede ciddi sınırlılıklara sahiptirler. Dolayısıyla orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere öğrenme özelliklerine bağlı olarak bu becerilerin kazandırılması özel bir öğretim programını gerektirir.

Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerle sağlık ve güvenlik dersi kapsamında özellikle işbirliği yapma beceriler öğretilirken bazı hususlara dikkat edilmelidir. İş birliği yapma becerilerinin öğretimine başlamadan aşağıdaki beceriler kazandırılmalı ve farklı ortamlarda da çalışılmalıdır:

- Çocuklar yukarıda sözü edilen öğrenme alanlarında öğretim yapılırken öğretmenlerinin ve programla ilgili diğer kişilerin sunduğu yönergeleri yerine getirmelidirler. Bu durumlarda en sık kullanılan bazı yönergeler şu şekilde sıralanabilir. Örnek; 'ağzını aç' 'bana bak' 'başını çevir' 'uzan' 'elini buraya koy'.
- Ayrıca bu durumlarda çocuk, sessizce yerinde oturmalı; sorulara cevap verme dışında konuşmama- lı, çılgık atmamalı ya da ağlamamalı, ya da sözel tekrarlayan davranışlar sergilememelidir.
- Öğrenci problem davranış sergilememeli. Problem davranış, uygunsuz bir şekilde başkalarını çek- mek, dokunmak, itmek, vurmak veya ısırarak; kendine zarar vermeye çalışmak, kaçmaya çalışmak, çevredeki eşyalara zarar vermek olarak örneklendirilebilir.
- Dikkatini yöneltme, sözel yönergeleri takip etme, sessizce yerinde oturma davranışları sergilemelidir.

BESLENME, SAĞLIK VE GÜVENLİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ YAPISI

Alan yazında orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin bozulmuş yiyecekleri ayırt etme, yiyecekleri temiz bir şekilde yeme, sağlık çalışanlarıyla işbirliği yapma, tehlikeli durum- ların farkına varma ve yardım isteme, güvenli ortamları seçme, yabancıları ayırt etme gibi beslenme, sağlık ve güvenlik için önem taşıyan becerileri gerçekleştirmede ciddi sınırlılıklara sahip oldukları belirtilmektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilere yönelik hazırlanmış olan Beslenme, Sağlık ve Güvenlik Dersi Öğretim Programı kapsamında öğrenme alanları bu becerileri kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Program orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin yaşamın her aşamasında hayatlarını sağlıklı ve güvenli olarak sürdürebilmelerini sağlaya- cak becerilerle donatılmış birer birey olarak yetişmelerini sağlamaya yönelik hazırlanmıştır.

Öğretim programında yer alan öğrenme alanları Beslenme, Sağlığı Koruma, Hastalıklarla Baş Etme, Tehlikeleri Fark Etme, Güvenliği Sağlama ve Cinsel Eğitim olmak üzere 5 bölümden oluşmaktadır.

1. ÖĞRETİM PROGRAMININ YAPISI

Beslenme: Bu öğrenme alanında öğrencilere beslenme ile ilgili temel kavramları ayırt edebilmeleri, beslenme kurallarını tanımaları, beslenmeleri ile ilgili önlem alabilmeleri ve beslenme ile ilgili becerileri kazanmaları hedeflenmiştir.

Sağlığı Koruma: Bu öğrenme alanında daha çok sağlık çalışanları, sağlıkla ilgili çeşitli araç gereçleri ve ilaç ile bazı özellikleri açısından ilaca benzeyen ancak ilaç olmayanları ayırt etme becerileri üzerinde durul- maktadır. Ayrıca bu alanda öğrencilerin sağlığını koruması için beslenme ve giyinme ile ilgili kavramları ayırt etmelerinin yanı sıra kişisel bakımı ve temizliklerini gerçekleştirebilmesi için gerekli becerilerin öğretimi de yine bu alanın hedefleri arasındadır.

Hastalıklarla Baş Etme: Bu öğrenme alanında sağlığı ile ilgili önemli durumları (Örneğin ateşi çıktığında, basit yaralanmalarda ve ağrıyan yeri olduğunda vs) fark etme, sağlığı ile ilgili durumlarda basit önlem alma ve basit müdahalelerde söz dinleyerek işbirliği yapma becerileri hedeflenmiştir.

Tehlikeleri Fark Etme: Bu öğrenme alanında öğrencilere yaralanmalara sebep olabilecek durumları fark etme ve önlem alma, tehlikeli nesnelere ayırt etme ve bu nesnelere karşısında güvenli davranışlar sergileme, acil/doğal afet durumlarını ayırt etme davranışlarının öğretimi hedeflenmiştir. Suyun güvenli/tehlikeli olup olmadığını ayırt etme ve su bulunan yerlerde güvenli davranışlar sergileme yine bu öğrenme alanında öğretimi hedeflenen önemli beceriler arasındadır.

Güvenliği Sağlama: Bu öğrenme alanında acil ve doğal afetler durumlarında güvenliğini sağlamak için işbirliği yapma becerilerinin öğretimi hedeflenmiştir. Ayrıca güvenlik için çok önemli olan trafik bilgi ve kurallarını ayırt etme ve trafikte güvenli davranışlar sergileme bu öğrenme alanının hedefleri arasındadır. Ayrıca ilk yardım hakkında temel kavramları ayırt etme ve hafif yaralanmalarda ilk yardım uygulayabilme becerilerinin yine bu alanda öğretimi hedeflenmiştir.

Cinsel Eğitim: Bu öğrenme alanında öğrencilerin kendi özel vücut bölümlerini ayırt etme ve cinsiyetlerine uygun giyinme becerilerinin öğretimi hedeflenmiştir. Cinsel olarak tehdit veya risk içeren durumlarda tanıdığı veya güvenli kişiler ile tanımadığı veya güvenli olmayan kişileri ayırt etme becerilerinin öğretimi hedeflenmiştir. Ayrıca tehdit veya risk içeren durumlarda kendisini koruma bu öğrenme alanı içinde öğretimi hedeflenen davranışlar arasındadır. Bu alan kapsamında öğretimi hedeflenen bir diğer önemli davranış ise mahremiyeti korumadır.

Beslenme, Sağlık ve Güvenlik öğretim programında **Kademe, Öğrenme Alanı, Hedef'e** ilişkin kodlamada aşağıdaki sistematik izlenmiştir.

2. HEDEFLERİN YAPISI

Tablo 1. Öğretim Programının Öğrenme Alanları Hedef ve Hedef Davranış Sayıları

Öğrenme Alanları	Hedef Sayıları	Hedef Davranış Sayıları
Beslenme	3	13
Sağlığı Koruma	3	13
Hastalıklarla Baş Etme	2	9
Tehlikeleri Fark Etme	8	20
Güvenliği Sağlama	5	13
Cinsel Eğitim	7	24
Toplam	28	92

Tablo 2. Hedeflerin Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanları	Bilişsel	Duyuşsal	Psikomotor	Toplam
Beslenme	2	-	1	3
Sağlığı Koruma	2	2	1	5
Hastalıklarla Baş Etme	-	2	-	2
Tehlikeleri Fark Etme	5	3	-	8
Güvenliği Sağlama	2	2	1	5
Cinsel Eğitim	4	1	2	7
Toplam	15	10	5	30

3. HEDEF, HEDEF DAVRANIŞLAR VE AÇIKLAMALAR

Bu bölümde orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler için hazırlanan öğretim programının öğrenme alanlarına göre hedef ve hedef davranış sayıları, hedeflerin öğrenme alanlarına göre dağılımı ve her öğrenme alanının hedefleri, hedef davranışları, önerilen öğretim yöntem ve teknikleri ile önerilen ölçme ve değerlendirme yöntem ve araçları verilmiştir.

Öğrenme Alanı	Hedef	Hedef Davranışlar	Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Önerilen Ölçme ve Değerlendirme Yöntem ve Araçları
Beslenme	2.1.1. Beslenme ile ilgili kavramları ayırt eder.	1.1. Yiyecekler arasından bozulmuş olanları ayırt eder. 1.2. İçecekler arasından bozulmuş olanları ayırt eder. 1.3. Besinleri son tüketim tarihine göre ayırt eder.	Ayrık denemelerle öğretim Replikli öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.1.2. Beslenme ile ilgili önlem alır.	2.1. Bozulmuş yiyecekler için önlem alır 2.2. Bozulmuş içecekler için önlem alır. 2.3. Yenilmemesi gerekenleri yemez. 2.4. İçilmemesi gerekenleri içmez.	Ayrık denemelerle öğretim Replikli öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Etkinlik çizelgeleri Video model Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
	2.1.3. Beslenme becerilerini yerine getirir.	3.1. Mutfağa ilişkin becerileri gerçekleştirir. 3.2. Masa hazırlar. 3.3. Masa toplar. 3.4. Atıştırmalık hazırlar. 3.5. Yiyecek hazırlar. 3.6. İçecek hazırlar.	Ayrık denemelerle öğretim Replikli öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Etkinlik çizelgeleri Video model Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi Kaydı Grafiksel analiz
Açıklamalar	"Beslenme" öğrenme alanında hedefler ve hedeflere ait hedef davranışlar güçlük derecesine göre sıralanmıştır. Hedef davranışların sırası gelişimsel ve zamansal ardışıklık izlenmektedir. Hedef davranışların öğretimi sırasında bireyin kolay öğreneceği hedef davranıştan başlanmasına dikkat edilmelidir.			

Öğrenme Alanı	Hedef	Hedef Davranışlar	Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Önerilen Ölçme ve Değerlendirme Yöntem ve Araçları
Sağlığı Koruma	2.2.1. Sağlıkla ilgili kavramları ayırt eder.	1.1. Sağlık araç-gereçlerinin işlevlerini söyler. 1.2. Sağlık çalışanlarının görevlerini söyler. 1.3. Sağlıkla ilgili gereksinimlerini sağlık çalışanı ile ilişkilendirir.	Ayrık denemelerle öğretim Replikli öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.2.2. Giyinme ile ilgili önlem alır.	2.1. Mevsime göre seçtiği kıyafeti giyer. 2.2. Hava durumuna uygun seçtiği eşyayı yanına alır.	Ayrık denemelerle öğretim Replikli öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Etkinlik çizelgeleri Video model Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi Kaydı Grafiksel analiz
	2.2.3. Kişisel bakımını yapar.	3.1. Ağız bakımı yapar. 3.2. El-yüz bakımı yapar. 3.3. Göz ve burun bakımı yapar. 3.4. Tırnağını keser. 3.5. Banyo yapar.	Ayrık denemelerle öğretim Replikli öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Etkinlik çizelgeleri Video model	Davranış kayıt formu Olay kaydı Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
Açıklamalar	"Sağlığı Koruma" öğrenme alanında hedefler ve hedeflere ait hedef davranışlar güçlük derecesine göre sıralanmıştır. Hedef davranışların sırası gelişimsel ve zamansal ardışıklık izlenmemektedir. Hedef davranışların öğretimi sırasında bireyin kolay öğreneceği hedef davranıştan başlanmasına dikkat edilmelidir.			

Öğrenme Alanı	Hedef	Hedef Davranışlar	Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Önerilen Ölçme ve Değerlendirme Yöntem ve Araçları
Hastalıklarla Baş Etme	2.3.1. Sağlığı ile ilgili durumlarda önem alır.	1.1. Hap yutar. 1.2. Ateşini ölçer ve bilgi verir. 1.3. Basit tedavi uygular.	İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Etkinlik çizelgeleri Video model Doğrudan öğretim	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
	2.3.2. Sağlığı ile ilgili önemli durumlarda iş birliği yapar.	2.1. Tansiyonu ölçtüürken iş birliği yapar. 2.2. Röntgen çektilirken iş birliği yapar. 2.3. Diş hekimine muayene olurken iş birliği yapar. 2.4. Dâhiliye muayenesi olurken iş birliği yapar. 2.5. Göz muayenesi olurken iş birliği yapar. 2.6. KBB muayenesi olurken iş birliği yapar.	Şekil verme	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Değişen ölçütler deseni
Açıklamalar	"Hastalıklarla Baş Etme" öğrenme alanında hedefler ve hedeflere ait hedef davranışlar güçlük derecesine göre sıralanmıştır. Hedef davranışların sırası gelişimsel ve zamsal ardışıklık izlememektedir. Hedef davranışların öğretimi sırasında bireyin kolay öğreneceği hedef davranıştan başlanmasına dikkat edilmelidir.			

Öğrenme Alanı	Hedef	Hedef Davranışlar	Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Önerilen Ölçme ve Değerlendirme Yöntem ve Araçları
Tehlikeleri Fark Etme	2.4.1. Yaralanmalara sebep olabilecek durumları fark eder.	1.1. Yüksek bölgeleri ayırt eder. 1.2. Engel bulunan zemini ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Video model	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.2. Yaralanmalara sebep olabilecek durumlarda önlem alır.	2.1. Yüksek bölgeleri güvenli geçer. 2.2. Engel bulunan zemini güvenli geçer.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Video model	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.3. Yaralanmalara sebep olabilecek durumlarda karşı-sında önlem alır.	3.1. Balkonda ve pencerede güvenli davranışlar sergiler. 3.2. Yürüyen merdiven bulunan alanlarda güvenli davranışlar sergiler.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Video model	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.4. Tehlikeli nesnelere / maddeleri ayırt eder.	4.1. Sivri uçlu nesnelere ayırt eder. 4.2. Yanıcı maddeleri ayırt eder. 4.3. Yakıcı maddeleri ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.5. Tehlikeli nesne ve araç-gereçleri belirleyerek güvenli davranışlar sergiler.	5.1. Sivri uçlu nesnelere güvenli şekilde tutar. 5.2. Zarar görmüş / kırılmış cihaz ve nesnelere ayırt eder ve tehlikeli durumlarından kaçınır.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.6. Acil ve doğal afet durumlarında yapılıması gerekenleri ayırt eder.	6.1. Acil ve doğal afet durumlarında yapılacakları söyler / gösterir. 6.2. Acil ve doğal afet durumlarında güvenli bölgeleri belirler.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.7. Suyun güvenli / tehlikeli olup olmadığını ayırt eder.	7.1. Havuzun güvenli / tehlikeli olup olmadığını ayırt eder. 7.2. Deniz'in güvenli / tehlikeli olup olmadığını ayırt eder. 7.3. Göl / göletin güvenli / tehlikeli olup olmadığını ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.4.8. Su bulunan yerlerde güvenli davranışlar sergiler.	8.1. Havuzda güvenli davranışlar sergiler. 8.2. Denizde güvenli davranış sergiler. 8.3. Göl / gölette güvenli davranış sergiler. 8.4. Banyoda güvenli davranışlar sergiler.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim Etkinlik çizelgeleri Video dan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
Açıklamalar	"Tehlikeleri Fark Etme" öğrenme alanında hedefler ve hedeflere ait hedef davranışlar güçlük derecesine göre sıralanmıştır. Hedef davranışların sırası gelişimsel ve zamansal ardışıklık izlenmektedir. Hedef davranışların öğretimi sırasında bireyin kolay öğreneceği hedef davranıştan başlanmasına dikkat edilmelidir.			

Öğrenme Alanı	Hedef	Hedef Davranışlar	Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Önerilen Ölçme ve Değerlendirme Yöntem ve Araçları
Güvenliği Sağlama	2.5.1. Acil / doğal afetler durumlarında güvenliği sağlamak için iş birliği yapar.	1.1. Yangın tatbikatına katılır. 1.2. Deprem tatbikatına katılır.	Doğrudan öğretim Etkinlik çizelgeleri Videodan öğretim	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
	2.5.2. Trafik bilgi ve kurallarını ayırt eder.	2.1. Trafik kazalarının nedenlerini ayırt eder. 2.2. Günlük yaşantısında trafikte güvenli yerleri belirler. 2.3. Bisiklet, kayak, paten vb. araçları kullanırken uyması gereken kuralları ayırt eder.	Ayırık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.5.3. Trafikte güvenli davranışlar sergiler.	3.1. Yaya olarak trafik kurallarına uyar. 3.2. Yolcu olarak trafik kurallarına uyar. 3.3. Taşıt trafiğine kapalı alanlarda bisiklet, kayak, paten vb. araçları güvenli kullanır.	Doğrudan öğretim Etkinlik çizelgeleri Videodan öğretim	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
	2.5.4. İlk yardım hakkında temel kavramları ayırt eder.	4.1. İlk yardım gerektiren durumlarda yapılması gerekenleri ayırt eder. 4.2. İlk yardım malzemelerinin işlevlerini söyler. 4.3. İlk yardım gerektiren durumlar ile kullanılacak malzemeleri ilişkilendirir.	Ayırık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz
	2.5.5. İlk yardım uygular.	5.1. Araç oyun kazalarında basit ilk yardım uygular. 5.2. Basit yanıklarda ilk yardım uygular.	Doğrudan öğretim Etkinlik çizelgeleri Videodan öğretim	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz
Açıklamalar	"Güvenliği Sağlama" öğrenme alanında hedefler ve hedeflere ait hedef davranışlar güçlük derecesine göre sıralanmıştır. Hedef davranışların sırası gelişimsel ve zamansal ardışıklık izlememektedir. Hedef davranışların öğretimi sırasında bireyin kolay öğreneceği hedef davranıştan başlanmasına dikkat edilmelidir.			

Öğrenme Alanı	Hedef	Hedef Davranışlar	Önerilen Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Önerilen Ölçme ve Değerlendirme Yöntem ve Araçları	
Cinsel Eğitim	2.6.1. Özel vücut bölümlerini ve vücuttaki değişiklikleri ayırt eder.	1.1. Kendi vücudundaki değişiklikleri ayırt eder. 1.2. Karşı cinsteki kişilerin vücutlarındaki değişiklikleri ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz	
	2.6.2. Tehdit / risk içeren durumlarda güvenli kişileri ve bölgeleri ayırt eder.	2.1. Videodan güvenli kişileri ayırt eder. 2.2. Gösterilen resimdeki güvenli kişileri ayırt eder. 2.3. Gerçek yaşamda güvenli kişileri ayırt eder. 2.4. Videodan güvenli bölgeleri ayırt eder. 2.5. Gösterilen resimdeki güvenli bölgeleri ayırt eder. 2.6. Gerçek yaşamda güvenli bölgeleri ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz	
	2.6.3. Tehdit / risk durumlarda kendisini korur.	3.1. Ergenlik döneminde uygun beslenme davranışlarını bilir. 3.2. Yiyecek-içecek, gezi, yardım vb. uygun olmayan teklifleri ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz	
	2.6.4. Mahremiyetini sağlamak için güvenli davranışları fark eder.	4.1. Gizliliğini koruyarak soyunma kabiniinde giyinir. 4.2. Gizliliği koruyarak tuvalet/banyoyu kullanır. 4.3. Kıyafetlerini kapalı yerlerde başkalarının görmeyeceği şekilde düzeltir. 4.4. Özel vücut bölgelerinin kapalı olduğunu kontrol eder.	Doğrudan öğretim Etkinlik çizelgeleri Videodan öğretim	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz	
	2.6.5. Toplumsal ortamlarda rahatsız edici davranışlardan kaçınır.	5.1. Başkalarının kıyafetlerine uygun şekilde bakar. 5.2. İzinsiz başkalarına dokunmaktan kaçınır. 5.3. Toplumsal ortamlarda özel vücut bölgelerine dokunmaktan kaçınır. 5.4. Başkalarının özel vücut bölgelerine dokunmaktan kaçınır.	Doğrudan öğretim Videodan öğretim Ayrıık denemelerle öğretim	Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz	
	2.6.6. Ergenlik dönemi ile ilişkili temizliğini gerçekleştirir.	6.1. Banyo yapma zamanını ayırt eder. 6.2. Çamaşırını değiştirme zamanını ayırt eder.	Ayrıık denemelerle öğretim Uyarana ipucu ekleme Doğrudan öğretim	Davranış kayıt formu Olay kaydı Grafiksel analiz	
	2.6.7. Menstruasyon döneminde kişisel bakımını gerçekleştirir.	7.1. Pedini yerleştirir. 7.2. Pedini değiştirme zamanını ayırt eder. 7.3. Pedini değiştirir. 7.4. Gerekliğinde çamaşırını değiştirir.	Ayrıık denemelerle öğretim İpucu sunma ve ipucunu geri çekme Etkinlik çizelgeleri Video model	Davranış kayıt formu Olay kaydı Beceri analizi kayıt formu Beceri analizi kaydı Grafiksel analiz	
	Açıklamalar	Orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin cinsel eğitim gereksinimleri ile ve öğretmen görüşmeleriyle belirlenmelidir. Sonra, bu gereksinimlerin karşılanacağı eğitim ortamına karar vermek gerekir. Bu ortamlar; okul, ev ya da her ikisi de olabilir. Her ihtiyaç için hangi ortamda daha kolay karşılanabileceği ve hangisinin doğal ortam olduğu düşünülerek karar verilmelidir. Karar verme sürecinde öğretmenin yanında aile mutlaka olmalıdır. Menstruasyon dönemi hazırlık ve bakım becerileri eğitimi, orta-ağır zihinsel engeli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin ergenlik döneminde cinsel eğitimlerine geçiş için planlanan bir uyum eğitimidir. Menstruasyon dönemi hazırlık eğitiminin ne zaman başlatılacağına, aile ile yapılan görüşme ve gerekirse doktorun yapacağı inceleme sonrasında iş birliği içerisinde karar verilir.			

ÖRNEK ÖĞRETME-ÖĞRENME SÜRECİ

DERS PLANI ÖRNEĞİ – I

BÖLÜM-1																											
Dersin Adı	: Beslenme, Sağlık ve Güvenlik																										
Kademe	: II																										
Öğrenme Alanı	: Sağlığı Koruma																										
BÖLÜM-2																											
Hedef	2.2.3. Kişisel bakımını yapar.																										
Hedef Davranışlar	<p>3.5. Banyo yapar.</p> <p>Hedef Davranışın Tanımı: Öğrenci, "Banyo yap!" yönergesinin ardından beceri analizindeki basamakları aralarında 5 saniyeden fazla beklemeden bağımsız olarak tamamlar. Banyo yapma; soyunma, yıkanma, kurulanma ve giyinmeyi de içerebilir.</p> <table><tbody><tr><td>Banyo Yapma Beceri Analizi</td><td>... Saçına şampuan sürer.</td></tr><tr><td>... Tişörtünü çıkarır.</td><td>... Saçını köpürtür.</td></tr><tr><td>... Pantolonunu çıkarır.</td><td>... Saçını durular.</td></tr><tr><td>... İç çamaşırlarını çıkarır.</td><td>... Vücudunu durular.</td></tr><tr><td>... Küvete girer.</td><td>... Küvetten çıkar.</td></tr><tr><td>... Sabunu köpürtür</td><td>... Kollarını kurular.</td></tr><tr><td>... Kollarını yıkar.</td><td>... Bacaklarını kurular.</td></tr><tr><td>... Bacaklarını yıkar.</td><td>... Ayaklarını kurular.</td></tr><tr><td>... Ayaklarını yıkar.</td><td>... Karnını kurular.</td></tr><tr><td>... Ellerini yıkar.</td><td>... İç çamaşırını giyer.</td></tr><tr><td>... Karnını yıkar.</td><td>... Pijamasının üstünü giyer.</td></tr><tr><td>... Vücudundaki köpüğü durular.</td><td>... Pijamasının altını giyer.</td></tr><tr><td>... Saçını ıslatır.</td><td>... Kirli çamaşırlarını sepete atar.</td></tr></tbody></table>	Banyo Yapma Beceri Analizi	... Saçına şampuan sürer.	... Tişörtünü çıkarır.	... Saçını köpürtür.	... Pantolonunu çıkarır.	... Saçını durular.	... İç çamaşırlarını çıkarır.	... Vücudunu durular.	... Küvete girer.	... Küvetten çıkar.	... Sabunu köpürtür	... Kollarını kurular.	... Kollarını yıkar.	... Bacaklarını kurular.	... Bacaklarını yıkar.	... Ayaklarını kurular.	... Ayaklarını yıkar.	... Karnını kurular.	... Ellerini yıkar.	... İç çamaşırını giyer.	... Karnını yıkar.	... Pijamasının üstünü giyer.	... Vücudundaki köpüğü durular.	... Pijamasının altını giyer.	... Saçını ıslatır.	... Kirli çamaşırlarını sepete atar.
Banyo Yapma Beceri Analizi	... Saçına şampuan sürer.																										
... Tişörtünü çıkarır.	... Saçını köpürtür.																										
... Pantolonunu çıkarır.	... Saçını durular.																										
... İç çamaşırlarını çıkarır.	... Vücudunu durular.																										
... Küvete girer.	... Küvetten çıkar.																										
... Sabunu köpürtür	... Kollarını kurular.																										
... Kollarını yıkar.	... Bacaklarını kurular.																										
... Bacaklarını yıkar.	... Ayaklarını kurular.																										
... Ayaklarını yıkar.	... Karnını kurular.																										
... Ellerini yıkar.	... İç çamaşırını giyer.																										
... Karnını yıkar.	... Pijamasının üstünü giyer.																										
... Vücudundaki köpüğü durular.	... Pijamasının altını giyer.																										
... Saçını ıslatır.	... Kirli çamaşırlarını sepete atar.																										
Öğretim Yöntem ve Teknikleri	Etkinlik Çizelgesi.																										
Öğretim Teknolojileri ve Materyalleri	Banyo, şampuan, vücut sabunu, banyo ve yüz havlusu, sembol tahtası, öğrencinin tercihlerinden oluşan ödül panosu, mayo (öğrencinin mahremiyetini korumak için tercihen kullanılabilir). Beceri analizinde yer alan her bir basamak; okuma bilen öğrenciler için yazılı, okuma bilmeyen öğrenciler için fotoğraflı ve sıralı liste olarak düzenlenir. Sudan ve nemden etkilenmemesi için liste PVC kaplanabilir. Öğrencinin etkinlik çizelgesini bir pul kullanarak sıra ile takip etmesi için listede her basamağın sol yanına cırt bant yapıştırılır.																										
Ortam Düzenlemeleri	Fotoğraflı ya da yazılı olarak düzenlenen etkinlik çizelgesi, okulun banyosunda öğrencinin banyo yaparken rahat olarak ulaşabileceği yere asılır.																										
BÖLÜM-3																											

Dikkati Çekme	<p>Öğrenciye "Sağlığımızı korumak için kirlendiğimizde banyo yaparız." "Banyomuzu kendi başımıza yapmayı öğrenmeliyiz." gibi dikkat çekici ifadeler kullanılır." Hadi banyonu yap!" yönergesi verilerek öğrenci banyoya yönlendirilir.</p>
Güdüleme	<p>Bu çalışmada öğrencinin ders süresince dikkatini yöneltmesi için dönüştürülebilir sembol pekiştirme sistemi kullanılmaktadır. Öğrenciye ders süresince banyo yaparken çizelgesini takip ettiğinde ve öğretmeniyle iş birliği yaptığında sembol verilir. Öğrenci tüm sembollerini topladığında ödül panosundan bir ödül seçer.</p>
Gözden Geçirme ve Derse Geçiş (Hedef Uyarı Sunumu)	<p>Banyonun ve banyo malzemelerinin hazır olması, temiz kıyafetlerin, ödül panosunun ortamda bulundurulması, ödüllerin hazır ve yerinde olması, etkinlik çizelgesinin banyo içindeki yerine yerleştirilmesi sağlanır.</p>
Uygulama	<p>Öğrenci banyoya götürülür ve çizelgesi gösterilerek "Hadi çizelgeni takip ederek banyonu yap!" yönergesi verilir. Öğrencinin fotoğrafı ya da yazılı etkinlik çizelgesini takip ederek banyo yapma beceri analizinde yer alan basamakları yerine getirmesi için elle yönlendirme sunulur. İpucu sunulan basamaklar prova ettirilir. Elle yönlendirme ile sunulan ipuçları mümkün olduğunca kısa sürede aşamalı yardım, uzamsal geri çekme, gölge olma ve yakınlık azaltma ile geri çekilir. Öğrencinin bağımsız tepkileri sembol ile pekiştirilir. Öğrenci banyo yaparken iş birliği göstererek doğru tepkiler verir ise oturum sonlandırılmadan önce son sembolü kazandırılır ve sembolleri dönüştürülerek öğrencinin ödüle ulaşması sağlanır. Öğrenci hata yapar, problem davranış çıkarır ise oturumdaki tüm basamakları yerine getirmesi için oturum devam ettirilir fakat sembolleri dönüştürülmez.</p>
Açıklamalar	<ul style="list-style-type: none"> • Öğretim sırasında öğrencinin mahremiyetini korumak için mayo giydirilebilir. • Dönüştürülebilir sembol pekiştirme sisteminde yer alan sembol sayısı öğrenciye göre bireyselleştirilebilir. • Ders sırasında öğrenciye sembol verirken etkinliği bölmek için davranışla ilişkilendirilmiş övgü sunulmaz, öğrenciye herhangi bir geri bildirim verilmez. • Öğretim, 2 oturum art arda %80 performans elde edildiğinde genelleme aşaması değerlendirilir. • Genelleme, öğrencinin ev ortamında fotoğrafı ya da yazılı etkinlik çizelgesi takip edilerek değerlendirilir. • Genelleme aşamasında ölçüte ulaşıldığında etkinlik çizelgesinde öğrencinin bağımsız olarak yapabildiği basamaklarda silikleştirme yapılır. Her bir silikleştirmenin ardından 2 oturum art arda %80 performans beklenir. • Veriler düzenli olarak incelendiğinde hedef davranış üzerinde ilerleme sağlanamamışsa öğretim yöntemi ve pekiştirme sistemi üzerinde uyarlamalar yapmak gerekebilir. • İzleme aşaması 6 ay boyunca elde edilen verilerde %80 ve üzeri bir performans ortalaması olduğu takdirde sonlandırılır.

BÖLÜM-4

Ölçme ve Değerlendirme:

Bu programın ölçme ve değerlendirmede aşamasında, **beceri kayıt formu, beceri kayıt yöntemi ve grafiksel analiz tekniği** kullanılır.

Ön değerlendirme: Öğretime başlamadan önce gerçekleştirilir. Etkinlik çizelgesinde yer alan bir basamak için ipucu sunulduğunda o basamak için veri formuna eksi (-) işaretlenir, ipucu sunulur ve öğrencinin bir sonraki basamağı bağımsız olarak yerine getirmesi için fırsat verilir. Öğrencinin bağımsız olarak gerçekleştirdiği basamaklar artı (+) olarak kaydedilir. Doğru tepkilerin ardından onay belirten ifadeler kullanılır fakat övgü kullanılmaz ya da somut pekiştirici verilmaz. Yanlış tepkilerin ardından ise herhangi bir ipucu ya da geri bildirim verilmaz. Elde edilen veriler öğrencinin verdiği doğru tepkilerin yüzdesi olarak grafiğe aktarılır.

Süreç içi değerlendirme, öğretmen öğrencilerin tepkilerini her oturum veya haftada en az bir oturum her bir basamağın ardından kaydeder. Davranış tanımında anlatıldığı gibi öğrenci etkinlik çizelgesinde yer alan basamakları bağımsız yerine getirirse artı (+); eğer yerine getirmez ya da ipucu sunulmasının ardından yerine getirirse (-) olarak kaydedilir. Elde edilen veriler öğrencinin verdiği doğru tepkilerin yüzdesi olarak grafiğe aktarılır.

Genelleme öğrencinin ev ortamında değerlendirilir. Doğru tepkilerin ardından onay belirten ifadelerle karşılık verilir fakat övgü verilmaz ya da ödül kullanılmaz. Yanlış tepkilerin ardından ise herhangi bir ipucu ya da geri bildirim verilmaz. Genelleme verileri ön değerlendirme aşamasında olduğu gibi alınır ve grafiğe aktarılır.

Grafiğe aktarılan ön değerlendirme ve süreç içi değerlendirme verileri birbiriyle karşılaştırılarak hedef davranışa ilişkin aşağıdaki sonuçlardan birine karar verilir.

... Ön değerlendirme verileri, çocuğun bu programa ihtiyacı olmadığını gösterdi.

... Öğrenci programın hedefine ulaştı.

... Genelleme gerçekleşti.

... Davranış uygun seviyede sürdürüldü.

... Program istenilen sonucu sağlamadı, yerine başka program geliştirilecek.

... Program geçici olarak _____'e kadar sonlandırıldı.

... Diğer (açıklama yazın) _____.